

J. D. van Dam

De collectie John F. Loudon, een bijzondere schenking uit 1916

De collectie Delftse faïence in het Rijksmuseum is voor een belangrijk deel te danken aan één schenking. In april 1916 arriveerde per trein uit Den Haag een groot aantal manden met ongeveer vijfhonderd stuks Delfts. Met de binnenkomst van deze schenking bereikte de collectie in het Rijksmuseum in één keer een internationaal niveau. In de zomer van het jaar 1915 kwamen de zes kinderen Loudon regelmatig bij elkaar in het ouderlijk huis, Koninginnegracht 8 te 's-Gravenhage. Hun moeder was op 14 april overleden en de omvangrijke boedel diende verdeeld te worden. Hugo, de oudste zoon, stond voor een aantal problemen. Er waren niet alleen zeer veel roerende zaken, er werd zelfs keurig een gedrukte inventaris met taxaties gemaakt,¹ maar ook een aantal min of meer bij het huis horende zaken, zoals het vroeg 18de-eeuwse interieur met betimmeringen, een fraaie schoorsteenmantel en een behangsel van goudleer in de salon boven. In de tuin stonden naast 19de-eeuwse tuinbeelden ook een zandstenen vaas van Bourscheit uit 1712 en een beeld afkomstig van de Boro-boedoer.

Hoe bovendien met de nalatenschap van oom John om te gaan die hun ouders in 1895 bij zijn overlijden hadden geërfd? Dit was niet zomaar een verzameling mooie voorwerpen, maar bevatte naast andere zaken de grootste collectie Delfts aardewerk in het land. Oom John had die in de late jaren zestig en vroege jaren zeventig met veel plezier

bijengebracht en er zelfs een catalogus bij laten maken. Hugo deed, na overleg met zijn broer John, in het familieberaad het volgende voorstel: zullen wij de verzameling Delfts, die zo'n bijzonder geheel vormt, en bloc aan de Staat der Nederlanden schenken, als herinnering aan oom John. We kunnen dan wel een aantal voorwaarden stellen: de verzameling moet bijeen blijven, in het Rijksmuseum worden geplaatst en de zaal moet ter nagedachtenis aan hem de John F. Loudon-zaal worden genoemd. Na ampel beraad waren vijf van de zes kinderen het eens, maar men vond wel dat de successie-rechten moesten worden kwijtgescholden en dat alle kinderen iets uit de verzameling moesten kunnen uitzoeken.

De oudste zuster, mevrouw A. J. M. van Riemsdijk (1856–1919) stond geheel achter het voorstel van haar broers. Zij onderhield goede contacten met het Rijksmuseum, omdat zij getrouwd was met Jhr. mr. Th. H. F. van Riemsdijk (1848–1923) een broer van de toenmalige hoofddirecteur van het Rijksmuseum Jhr. ir. B. W. F. van Riemsdijk (1850–1942). Jhr. dr. J. Loudon (1866–1955), op dat moment minister van buitenlandse zaken in het kabinet Cort van der Linden had eveneens goede contacten met het museum, en met Adriaan Pit, de directeur van het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst in het bijzonder. Op 7 april 1916 schreef hij: *Amice, Sedert eergisteren wil ik U schrijven – met een kwaad gewe-*

Afb. 1. Kaststel van faïence, Delft ca. 1830–1850, plateelbakkerij Jan van Putten en Co, inv. RBK 16108 a–e. Dit kaststel, genoemd in de brief van Jhr. dr. John Loudon aan Adriaan Pit ontving het Rijksmuseum in 1948.

Afb. 2 (onder). Plaque van faïence, Delft ca. 1670–1700,

de beschildering toegeschreven aan Frederik van Frytom, inv. RBK 15312. Deze plaque behoorde tot de schenking John F. Loudon maar was tijdelijk aan de schenkers afgestaan. In 1940 werd deze plaque alsnog aan de collectie toegevoegd.

ten helaas! Ik moet nl. opbiechten dat ik nog een stel, een zeer mooi stel pullen uit de collectie heb achtergehouden. Ik vrees dat broeder Hugo het op zijn geweten heeft, want toen ik hoorde dat hij er nog een genomen had, leek het mij slechts een 'peccadillo' om een stel pullen meer voor het rijk te bewaren! (afb. 1) *Vergeef het mij en wacht mijn dood af!*² *Gij zult het eerlijk vermeld vinden op het document dat ik U eerstdaags zend. Mijn inktkoker is bij ongeluk uitgepakt, doch ik laat U dien thans gaarne. Alleen zou mijne zuster er veel prijs op stellen twee zeer kleine vaasjes (niet in den catalogue vermeld) die op consoles op den schoorsteenmantel in de voorkamer stonden te mogen terugkrijgen alléén indien zij geen groote waarde hebben* (dit laatste was onderstreept).³ Jhr. ir. H. Loudon (1860–1941) was getrouwd met Anna van Marken (1874–1953). Zijn schoonmoeder, mevrouw Van Marken-van Riemsdijk was een zuster van de hoofddirecteur van het Rijksmuseum. Niet alleen deze nauwe familiebanden, maar ook zijn maatschappelijke positie zullen hem hebben gestimuleerd om de familie voor te stellen de verzameling Delfts aardewerk en bloc cadeau te doen.

De twee zusters mevrouw C. Melville van Carnbee-Loudon (1858–1928) en Eugénie (1861–1940) kregen naast hun persoonlijke keuze ook nog enige voorwerpen uit de verzameling in bruikleen (afb. 2). Hoe belangrijk deze bovengenoemde vijf kinderen de schenking van de verzameling van hun oom John vonden, blijkt uit het feit dat het zesde kind, Gräfin von Dankelmann, geboren Cécile Loudon door de vijf anderen werd uitgekocht.

John Francis Loudon werd op 21 mei 1821 te Rotterdam geboren als derde kind van Alexander Loudon (1789–1839) en Suzanna Valck (1801–1828). Zijn vader, een Schot, kwam als zeeofficier bij de Britse Marine in 1811 onder admiraal Sir Robert Stopford op Java, waar hij gedurende het Engelse tussenbestuur o.a. als waarnemend resident van Semarang optrad. Alexander Loudon maakte in de jaren daarna fortuin als suiker- en indigo-fabrikant en werd in 1824 tot Nederlander genaturaliseerd. John bleef, nadat zijn ouders in 1825 naar Batavia terug waren

gegaan, samen met zijn broers Hugh en James bij zijn grootmoeder Valck in Utrecht. In december 1831, toen John tien jaar oud was, vertrokken alle kinderen naar Indië en arriveerden op 12 april 1832 in Batavia. John volgde de voetsporen van zijn vader en was in de jaren veertig en vijftig commercieel actief in Indië. In 1850 werd hij, tijdens zijn verlof in Nederland, betrokken bij de plannen van Vincent Gildemeester, baron van Tuyll van Serooskerken (1812–1860) en Prins Hendrik om de exploratie van tin op het eiland Billiton in de Indische archipel ter hand te nemen. Aanvankelijk werd er geen tin gevonden, maar Loudon zette door en met succes. Zijn komst op Billiton in de zomer van 1851 betekende het begin van de later zo lucratieve ontginning. In 1852 verkregen zij een concessie, maar de onderneming floreerde bij gebrek aan financiën in de beginjaren niet. Onder buitengewoon moeilijke omstandigheden, de inheemse bevolking was de Nederlanders niet welgezind, heeft Loudon met zijn diplomatieke, technische en commerciële gaven belangrijk pionierswerk verricht (afb. 3). Na een ernstige ziekte in 1853–'54 waardoor hij zeven maanden in Batavia moest blijven, en pas nadat hij nieuwe personeelsleden had ingewerkt, kon hij in augustus 1855 met verlof naar Europa. Tijdens die periode bewoonde hij kamers op het Buitenhof (nr. 65) te 's-Gravenhage. In juli 1856 keerde hij nogmaals naar Indië terug. Zijn directe betrokkenheid bij de werkzaamheden op Billiton waren toen echter voorbij. In de jaren daarna beheerde hij zijn andere belangen in Indië. In 1857 werd Loudon, die tot dat moment Prins Hendrik had vertegenwoordigd, voor een vijfde deel medeconcessionaris. Na het overlijden van Van Tuyll in 1860 werd het tinbedrijf in een naamloze vennootschap omgezet, waarbij Loudon al zijn rechten en bezittingen inbracht. Omstreeks 1867-'68 trok hij zich definitief uit zaken terug. In juli 1869 kocht hij het huis Hoge Nieuwstraat 20 te 's-Gravenhage van zijn broer Hugh Hope en vestigde zich definitief in Nederland.⁴ Zijn broer James die het na een voorspoedige ambtelijke carrière inmiddels tot Commissaris des Konings had gebracht in de provincie Zuid-

Afb. 3. John F. Loudon, portret ca. 1865. Part. coll.
 Uit: J. C. Mollema, *Gedenkboek Billiton 1852-1927*,
 's-Gravenhage 1927, p. tegenover titelpagina.

Holland, bewoonde in die jaren op steenworp afstand het huis nr. 33.⁵ In de jaren vijftig van de negentiende eeuw was de belangstelling voor oude kunstnijverheid in Nederland gering. De tentoonstellingen die in Amsterdam door de leden van *Arti et Amicitiae* in 1854 en 1858 werden georganiseerd beperkten zich voornamelijk tot voorwerpen die men om wat voor reden dan ook kon verbinden met het middeleeuwse verleden van het vaderland en natuurlijk met de Gouden Eeuw: 'de nationale trots'. De zogenoemde Jacoba-kannetjes waren in die jaren bijzonder in trek. Daarnaast werd de 'industrie van de Oudheid' tentoongesteld. Delfts aardewerk kende men wel, maar werd blijkbaar niet van zo'n belang beschouwd dat het in vergelijking met het vroegere steengoed uit het Rijnland een rol van betekenis op deze tentoonstellingen speelde.⁶ In Engeland en Frankrijk lag dit anders. Daar werd keramiek ook vanwege

zijn schoonheid verzameld. Naast Italiaanse majolica werd er in die landen in de jaren vijftig, in het bijzonder door particuliere verzamelaars ook voorzichtig naar andere soorten keramiek gekeken, waaronder Delftse faïence. Auguste Demmin (Berlijn 1817-Wiesbaden 1898), in die jaren in Parijs, speelde op deze latente belangstelling in met het schrijven van een *Guide de l'amateur de faïences et porcelaines* (1861), een handleiding voor de verzamelaar van keramiek.⁷ Hij hemelde in het bijzonder de Duitse en de, naar hij dacht, verwante Nederlandse keramiek op, dit waarschijnlijk om zich af te zetten tegen het Franse chauvinisme uit die dagen. De eerste editie van 1861 bleef onopgemerkt, maar de tweede editie van 1863 werd uitgebreid en vernietigend in de vakpers besproken.⁸ In 1863 werd *De tentoonstelling van voor Nederland belangrijke oudheden en merkwaardigheden in de provincie Zuid-Holland voorhanden, of met betrekking tot in de provincie elders bewaard* in Delft gehouden. Dit was voor de Delftse faïence een gelukkig toeval. Veel Delfts bevond zich nog ter plaatse, waardoor honderden stuks in de zomer van 1863 voor het publiek te zien waren. De *Guide* van Demmin werd voor een enkele toeschrijving in de catalogus gebruikt.⁹ Eén van de misvattingen die Demmin met zijn boekje gemeengoed had gemaakt was, dat belangrijke Nederlandse schilders als Jan Vermeer, Jan Steen, Philips Wouwerman en Willem van de Velde zelf op faïence hadden geschilderd. Met plaques uit het midden van de zeventiende eeuw zou men kortom meesterwerken kopen, die niet onderdeden voor de schilderijen van diezelfde meesters. Deze omstreeks 1860 opgekomen ideeën verklaren waarom het Delfts in Nederland en België tussen 1852 en 1863 van iets totaal onbekends uitgroeide tot een verzamelgebied dat direkt kwam na de Nederlandse schilderkunst van de zeventiende eeuw. Door de onderwaardering van het Delfts door de Franse kunsthistorici, maar misschien ook wel doordat de zo verfoeide Demmin het onderwerp zo bejubelde, werd de Delftse produktie in de na de *Guide de l'amateur* uitkomende Franse overzichtswerken, slechts summier behandeld.¹⁰ Dat

Afb. 4. Twee botervlootjes van faïence in petit feu techniek, Delft ca. 1740–1760, inv. N.M. 12400–408/49.

Afb. 5 (rechts). De onderzijde van één van de botervlootjes op afb. 4 met de verzamelaarsetiketten (in chronolo-

gische volgorde) van L. Double, baron de la Villestreux, J. F. Loudon, en het Rijksmuseum.

Afb. 6 (rechtsonder). De opstelling van de collectie John F. Loudon in de Eregalerij van het Rijksmuseum omstreeks 1930.

betekende dat de verzamelaars van Delfts faïence het vóór 1875 met de *Guide* moesten doen. Eén van de verzamelaars van het eerste uur – en dat is in Nederland pas na de tentoonstelling van 1863 – Abraham Willet had dan ook twee edities van de *Guide* in zijn bibliotheek.¹¹ Met de *Guide* in de hand wordt ons tevens duidelijk waarom de verzamelingen die in die periode werden gevormd er zo eenzijdig uitzien.

Eén van de verzamelaars die razend snel reageerde was de Fransman Charles Antoine Edouard, baron de la Villestreux (1831–....). Hij was een tijdje volontair bij het ministerie van Buitenlandse Zaken, voordat hij in 1861 benoemd werd tot secretaris der tweede klasse bij de Franse legatie te Den Haag. Pas op de Delftse tentoonstelling waaraan hij *een fraaije koperen lichtkroon met een aantal armen*¹² had uitgeleend, moet De la Villestreux getroffen zijn door het Delfts. In de daarop volgende vier à vijf jaar wist hij echter, voor een deel de hand leggend op de daar tentoongestelde voorwerpen, een keurcollectie Delfts samen te stellen, die uit meer dan 250 objecten moet hebben bestaan (afb. 4–5). Van de in Delft tentoongestelde werken wist hij de 1658 en 1660 gedateerde plaques en waarschijnlijk ook de ovale schotel, genre Palissy, te bemachtigen van J. H. G. van Os. In 1867 of 1868, maar in ieder geval vóór mei 1869, verkocht baron de la Villestreux

het belangrijkste deel, of misschien zelfs wel zijn gehele verzameling aan John F. Loudon. Op 15 mei 1869 werd De la Villestreux namelijk benoemd tot eerste secretaris *de la Légation de l'Empereur à Florence*.¹³ Gevestigd in een fraai huis in de Haagse binnenstad besteedde Loudon zijn eerste jaren als rentenier aan het bijeenbrengen van een grote verzameling Delftse faïence. Met een vooruitziende blik en als een echte Hollandse koopman begon hij, zoals gezegd, zijn verzamelactiviteit met het kopen van de complete verzameling De la Villestreux. Loudon moet de enige jaren daarvoor plotseling opgekomen koortsachtige belangstelling voor het Delfts goed hebben gevoeld. Tussen 1869 en 1876 kocht hij wat hij maar kon krijgen en in principe tegen elke prijs. Met het opbouwen van deze fraaie verzameling alleen was Loudon echter niet tevreden. Door het uitgeven van een catalogus van zijn collectie in 1877 bracht hij zijn bezit onder de aandacht van medeverzamelaars.¹⁴ Voor de bewerking trok hij de Fransman Henri Havard aan, een sinds 1871 in Nederland woonachtig politiek vluchteling. In 1875 had Havard al de collectiecatalogus van de Utrechtse verzameling W. G. F. van Romondt samengesteld.¹⁵ Op de veiling van deze collectie, een jaar later, kocht Loudon voor f 1500,- de toen al beroemde viool van Delfts aardewerk. De catalogi van de collec-

ties Van Romondt en Loudon kunnen worden beschouwd als een opstap voor het standaardwerk over Delftse faïence dat Havard in 1878 publiceerde.¹⁶ Na het verschijnen van de collectiecatalogus heeft Loudon zijn verzameling nog slechts in zeer beperkte mate uitgebreid. Toen de verzameling in 1915 opnieuw werd geïnventariseerd bleken er na 1877 nog ongeveer 50 voorwerpen bij te zijn gekomen (dat wil zeggen 10% van het totaal). Zelfs wanneer er na 1880 topstukken op de markt kwamen had hij blijkbaar niet meer het gevoel dat hij zijn collectie met deze stukken moest aanvullen. Loudon hield zich in die jaren o.a. bezig met het beschrijven van zijn activiteiten op Billiton. De revenuen van het boek dat hij daarover in 1883 publi-

ceerde liet hij ten goede komen aan de slachtoffers van de uitbarsting van de vulkaan Krakatau.¹⁷

John F. Loudon overleed in 1895 en liet zijn gehele bezit na aan zijn broer James. De verzameling Delftse faïence, die tussen 1895 en 1916 in het huis van James Loudon en zijn echtgenote Louise, Koninginnegracht 8, Den Haag, had gestaan, kreeg in 1916 een ereplaats in de ceramiekzaal van het Rijksmuseum en voorzag in een lacune in de verzameling Nederlandse kunstnijverheid, die, zelfs al was er veel geld voorhanden geweest, nooit meer door het museum zelf op een adequaat niveau had kunnen worden gebracht. De verzameling was dan waarschijnlijk altijd van het tweede garnituur gebleven. Maar toen de verzameling Loudon eenmaal binnen de muren van het Rijksmuseum zijn ereplaats (afb. 6) had ingenomen, konden elkaar opvolgende conservatoren actief werken aan het opvullen van de lacunes, die er in zaten omdat het nu eenmaal zo'n vroeg gevormde verzameling was. De sfeer van Demmin en zijn *Guide de l'amateur* is langzaam maar zeker uitgewist, maar een ingewijde kan in de zalen met Delftse faïence nog immer zien dat het vooral om één particuliere verzameling gaat met zijn sterke en zijn zwakke kanten.

De verzameling Loudon was in nauwelijks 15 jaar (1863–1877) door twee mannen, Charles baron de la Villestreux en John F. Loudon gevormd. Als de laatste in 1868–'69 niet als een groot koopman snel en met een vooruitziende blik was opgetreden, dan was een aantal zeer belangrijke stukken uit wat nu de verzameling John F. Loudon is waarschijnlijk voorgoed buiten Nederland geraakt. Als bovendien drie van de zes kinderen van het echtpaar Loudon-de Stuers, bijna vijftig jaar later, in 1915-'16 niet zulke goede banden hadden onderhouden met het Rijksmuseum, met Adriaan Pit, de directeur van het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst in het bijzonder, dan was de verzameling Loudon nu vermoedelijk verspreid geraakt onder vele nazaten.

Noten

- ¹ Rijksmuseum Amsterdam, Archief Nederlandsch Museum van Geschiedenis en Kunst, inv.nr. 1082.
- ² Bij het overlijden van John Loudon, in 1955, ontving het Rijksmuseum deze stukken, maar ook een aanzienlijk legaat. Hiermee werd in 1957 het portret van Pompeius Occo (1483–1537) door Dirck Jacobsz gekocht.
- ³ Rijksmuseum, *op.cit.* (noot 1), brief nr. 49 (7 april 1916 op papier van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken).
- ⁴ Th. H. Lunsingh Scheurleer, 'De collectie John F. Loudon veertig jaar in het Rijksmuseum', *Bulletin van het Rijksmuseum* 4 (1956), pp. 91–95; D. de Hoop Scheffer, 'Het Rijksmuseum en zijn begunstigers', *Bulletin van het Rijksmuseum* 6 (1958), p. 95. Enkele gegevens over de jeugdijaren van John F. Loudon uit een autobiografie in manuscriptvorm van Jhr. mr. James Loudon (1824–1900) werden mij mondeling medegedeeld door Jhr. mr. J. Loudon (8 april 1992). K. E. Broersma, *Eene zaak van Regt en Billijkheid, enkele episoden uit de enerverende Billitongeschiedenis*, Leidschendam 1985; Bevolkingsregister 's-Gravenhage 1849–1859, deel 25, folio 136, eenmaal tijdelijk ingeschreven Buitenhof 65 zonder dag en jaar; Bevolkingsregister 's-Gravenhage 1861–1879, bladnr. 123, zonder datum ingeschreven Hooge Nieuwstraat 20 (uit Batavia); Kadaster Prov. Zuid-Holland, afschrift koopakte Hooge Nieuwstraat 20, gepasseerd bij W. J. Eikendal, 's-Gravenhage, dagregister, deel 27, nr. 1162, deel 415, nr. 10; J. F. Loudon, in de akte rentenier genoemd, koopt op 6 juli 1869 dit huis van zijn broer Hugh Hope Loudon, vermeld als zijnde zonder beroep.
- ⁵ Bevolkingsregister 's-Gravenhage 1861–1879, blad nr. 124, laatstelijk Hooge Nieuwstraat 33.
- ⁶ *Arti et Amicitiae, tentoonstelling van voorwerpen van kunst en nijverheid uit vroegeren tijd*, cat. Amsterdam 1 februari–15 maart 1854; *Arti et Amicitiae, tentoonstelling voorwerpen uit vroegeren tijd*, cat. Amsterdam april–mei 1858.
- ⁷ A. Demmin, *Guide de l'amateur de faïences et porcelaines*, Paris 1877. Bij de voorbereiding van dit artikel kon ik slechts over de vierde druk beschikken. De eerste druk is uit 1861, de tweede uit 1863.
- ⁸ A. Darcel, 'Un guide de l'amateur de faïences et de porcelaines', *Gazette des Beaux Arts*, 1864, pp. 81–91.
- ⁹ *Tentoonstelling van voor Nederland belangrijke*

oudheden en merkwaardigheden in de provincie Zuid-Holland voorhanden, of met betrekking tot die provincie elders bewaard, cat. Delft juli-augustus 1863; H. C. Rogge, *Album, verzameling van afbeeldingen der merkwaardigste voorwerpen ingezonden voor de Tentoonstelling van Oudheden gehouden te Delft*, Delft 1863, plaat IX, fig. 4.

¹⁰ A. Jacquemart, *Les merveilles de la céramique*, Paris 1871, troisième partie, pp. 173-194 (slechts de tweede druk was beschikbaar, de eerste druk is uit 1866-'69); E. Garnier, *Histoire de la céramique*, Tours 1882, pp. 367-372; A. Jacquemart, *Histoire de la céramique*, Paris 1884, pp. 538-553.

¹¹ Catalogus der bibliotheek van het Museum Willet-Holthuysen Amsterdam 1896, [introd. D. Franken Dzn.] Willet bezat A. Demmin *Guide de l'amateur de faïences et porcelaines*, Paris 1861 en de tweede druk, Paris 1863 en A. Demmin, *Histoire de la céramique*, Paris 1875, 4 delen. Met dank aan mevrouw R. Duinker, die mij op deze catalogus wees.

¹² Cat. 1863, *op.cit.* (noot 9), nr. 2866.

¹³ H. Havard, *Catalogue chronologique et raisonné des faïences de Delft composant la collection de John F. Loudon*, 's-Gravenhage 1877, p. 7, spreekt over tien jaar geleden - dus 1867 -; Demmin, *op.cit.* (noot 6), p. 882, spreekt over *vendue en grande partie en 1865*; Baron de la Villestreux staat in 1867 en 1868 niet meer in de *Nederlandsche Staatsalmanak*, maar wordt pas in mei 1869 in Florence benoemd (schriftelijke mededeling van de afd. Archives et Documentation van het ministerie van Buitenlandse Zaken van Frankrijk, 6 april 1992).

¹⁴ H. Havard, *op.cit.* (noot 12), p. 7.

¹⁵ H. Havard, *Catalogue raisonné des objets d'art et de curiosité, composant la collection de W. G. F. van Romondt, d'Utrecht*, 's-Gravenhage 1875.

¹⁶ H. Havard, *Histoire de la Faïence de Delft*, Paris, Amsterdam 1878.

¹⁷ J. F. Loudon, *De eerste jaren der Billitononderneming*, Amsterdam 1883; Broersma, *op.cit.* (noot 4).